

Ceràmiques gregues i campanianes del poblat de Sant Josep (la Vall d'Uixó, Castelló)

Manuel Rosas Artola*

Resum

Presentem en aquest article les ceràmiques gregues i campanianes del poblat ibero-romà de Sant Josep (la Vall d'Uixó, Castelló). Aquest material té una cronologia des de mitjans del segle VI a.C., moment de la fundació del poblat, fins a la segona meitat del segle I a.C., quan el poblat ibèric desapareix com a conseqüència de la romanització. Aquesta continuïtat solament es trenca a la primera meitat del segle II a.C., quan possiblement el poblat fou abandonat temporalment coincidint amb la Segona Guerra Púnica. L'absència de peces completes, la poca quantitat de ceràmica en relació amb la duració del jaciment i la fragmentació del material fan pensar en una ocupació inestable, que es pot relacionar amb una funció d'habitat de defensa de l'accés a la comarca de la Plana, integrat dins del territori d'un poblat més gran.

Abstract

Our article shows the Greek and Campanian ware from the ibero-roman settlement of Sant Josep (la Vall d'Uixó, Castelló). This material is dated from middle 6th. century B.C., moment of the settlement foundation, to the second half of 1st. century B.C., when the iberic settlement disappeared, due to the advance of the Roman World. This sequence was only broken during the first half of the 2nd. century B.C. by the time of the Second Punic War. The absence of full pieces, small quantity ware considering the settlement's length of time and the fragmentation of the material make us think of an unstable occupation, which can be connected with a defensive habitat function in the access to la Plana region, within the territory of a bigger settlement.

LOCALITZACIÓ I DESCRIPCIÓ

El poblat es troba aproximadament a un quilòmetre a l'oest del municipi de la Vall d'Uixó (Fig. 1), a la vora de l'ermita de Sant Josep, d'on ha pres el nom (localització cartogràfica: 39° 49' 19" N i 0° 15' 05" W Greenwich, mapa de l'Instituto Geográfico y Catastral, E:1/50.000, full núm. 668, Sagunt). Situat sobre un pla inclinat que bussa cap a l'est, està protegit pel sud i l'oest per la defensa natural d'una cinglera d'uns 20 metres d'alçada, mentre que pel nord el tanca un fossat i per l'est una muralla de torres quadrades (Rosas, 1984, 247-251; 1991). A l'interior del poblat, seguint la línia de la muralla, apareixen

algunes habitacions quadrangulares. A l'exterior de la muralla apareixen també construccions, en les quals es reconeixen algunes habitacions quadrangulares, que es recolzen en els murs i les torres.

L'ocupació del poblat està assenyalada per dues fases ben diferenciades: ibèrica i romana, separades per un tall de tres segles i sense cap connexió entre elles. La fase romana té amb tota seguretat dos moments d'ocupació, el primer durant la segona meitat del segle III d.C. de poca intensitat, i el segon, amb un poblament més important, durant la segona meitat del segle IV d.C. (és probable que solament el darrer quart de segle) i començaments del segle V d.C. Sobre aquesta fase no farem cap

* Departament d'Humanitats. Universitat Jaume I. Campus Herrero, 12005 Castelló de la Plana.

comentari, donat que està fora del contingut de l'article.

La fase ibèrica presenta més dificultats de sistematització, per la llarga durada del poblament i la limitació dels materials estudiats. El començament del poblat cal situar-lo dins el segon moment del bronze final II, seguint la periodització proposada per Gil-Mascarell, en una data entre el segle VII i la primera meitat del segle VI a.C., (Gil-Mascarell, 1981,33), possiblement dins la datació més baixa proposada, si atenem a l'absència de materials de procedència fenícia segura i al fet que l'aparició del comerç grec a la comarca de la Plana de Castelló cal situar-lo dins la primera meitat del segle VI a.C. (Oliver, Blasco, Freixa, Rodríguez,1984,105-106). Aquest hipotètic poblat inicial desapareixeria sota el que es visible en l'actualitat, sense que reste altre testimoni atribuïble que un nivell de cendres sota la muralla.

Les estructures visibles en l'actualitat pertanyen fonamentalment a la fase antiga del poblat: segles V-

IV a.C. A través de les ceràmiques d'importació que estudiem, s'observa que aquesta primera fase perdura fins al segle III a.C. Segurament el final d'aquesta fase està relacionat amb la Segona Guerra Púnica. Una cronologia llarga, semblant a la que proporcionen el poblat i la necròpolis de la Punta, coneguda a la bibliografia arqueològica com Orleyl (Oliver, Blasco, Freixa Rodríguez,1984,73-83; Lázaro, Mesado, Arnegui, Fletcher,1981, 48-52), la qual cosa ens fa pensar que Sant Josep devia formar part del seu territori.

Tanmateix, l'aparició de ceràmica campaniana B en estudiar tot el conjunt de materials, ens obliga a rectificar el moment final del poblament (Rosas, 1984, 262-263; 1991, 315-317). L'absència de materials d'importació datables dins la primera meitat del segle II a.C. permet parlar d'un període d'abandonament, introduint una fase darrera ben diferenciada, a la que caldria atribuir les construccions exteriors a la muralla. Aquesta fase, amb la qual clou la vida del poblat ibèric, té la fi dins la segona meitat del segle I a.C. i cal

Fig. 1. Localització del jaciment.

relacionar-la ja amb el procés de romanització, donada la seua coincidència amb l'inici a mitjans del segle II a.C. de la vida en la vila romana de la Vall d'Uixó (Rovira, Martínez, Gómez, *et al.* 1989,763).

INVENTARI DE CERÀMIQUES

En aquest treball presentem el total de ceràmiques d'importació aparegudes durant la campanya d'excavacions del 1974, dirigida per Francesc Gusi i Carme Olària, i del 1975, dirigida per Montserrat Brugal, que en l'actualitat es troben dipositades al magatzem del Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques de la Diputació de Castelló de la Plana.

A l'inventari s'hi fa la descripció de la forma, mides, pasta, vernís, atribució i datació de la peça, quan això és possible. També s'assenyala la figura, si existeix dibuix de la peça, que s'hi pot localitzar pel número d'inventari general del jaciment, que és al començament de la descripció. He d'agrair a José Pérez Ballester (Departament de Prehistòria i Arqueologia, Universitat de València) les correccions i suggerències que m'ha fet al text.

COPA JÓNICA

1.- Núm. inv. 8316: fragment de vora (diàmetre aproximat 12 i gruix 0,40 centímetres), girada cap a fora. Pasta depurada, lleugerament granulosa, amb abundants reflexos de mica molt fina, de color beix rosat. Vernís negre amb senyals de pinzell, que decora la part superior del llavi per la cara exterior, mentre presenta una banda reservada per la cara interior (Fig. 2).

La forma del llavi fa pensar en una copa jònica del tipus B-2 de Vallet i Villard, atribució reforçada pel fragment de panxa que es presenta tot seguit, que amb aquest formaria una única peça, donada la coincidència de tamany i característiques de pasta i vernís.

Encara que la datació inicial d'aquestes ceràmiques es situa al voltant del 575 a.C., la seua aparició en jaciments de la costa valenciana cal retardar-la a la segona meitat del segle VI a.C. i, fins i tot, al darrer quart d'aquest segle, manifestant un corrent relacionat amb el comerç grec centrat a l'època arcàica, situant aquestes copes en la fase del protoibèric 3, datable entre 535/525-480 a.C. (Aranegui, 1981a, 57-59; 65). Rouillard manté una datació un

poc més antiga, centrada a mitjans del segle VI, ja que atribueix la major part de troballes al segon i tercer quart de segle (Rouillard, 1991, 135).

2.- Núm. inv. 8217: fragment de paret de copa, de forma esfèrica (gruix 0,40 centímetres), carena d'arrancament del llavi, i ansa completa lleugerament alçada de secció circular. Pasta depurada, lleugerament granulosa, de fractura viva, amb reflexos de mica exteriors i color beix rosat. Vernís negre lluent amb iridiscències. Interior completament envernissat i exterior amb reserva de la carena i d'una banda a l'altura de l'ansa, que també està reservada per la cara interior (Fig. 2).

La corbatura del perfil, amb una carena ben marcada, i l'elevació de l'ansa permeten atribuir-la al grup B-2 de Vallet i Villard, la qual cosa situa el fragment, com hem esmentat a la peça anterior, a la segona meitat del segle VI a.C.

3.- Núm. inv. 8279: fragment corbat de la part central de la panxa d'una copa (gruix 0,40 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color beix. Vernís negre lluent metàl·lic, amb una zona reservada a la part superior. Pasta i vernís són idèntics als de la copa jònica descrita al fragment anterior.

4.- Núm. inv. 8223: fragment corbat de panxa d'una copa (gruix 0,40 centímetres). Característiques de pasta, vernís i decoració idèntiques a l'anterior, formant part segurament de la mateixa copa.

ESTIL DE FIGURES NEGRES

5.- Núm. inv. 8306: fragment de vora girada cap a l'exterior (diàmetre aproximat 24 i gruix 0,40 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color beix, amb reflexos de mica molt fina a l'exterior. Vernís negre lluent, que a l'exterior presenta tonalitats roges, amb senyals de pinzell. Decoració interior a base d'un filet reservat sota el llavi, i exterior amb la cara superior del llavi i un filet per baix pintats, a més d'un motiu corbat, presumiblement una fulla de palmeta (Fig. 2).

Deu tractar-se d'una copa de l'estil de figures negres, que la dificultat d'identificació segura obliga a donar una cronologia molt ampla, 550-460 a.C. (Rouillard, 1991, 152).

6.- Núm. inv. 8240: fragment inferior de la paret d'una copa (gruix 0,40 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color beix. Vernís negre, que cobreix l'interior de tot el fragment, i que a l'exterior dibuixa l'extrem d'un ull, assenyalat

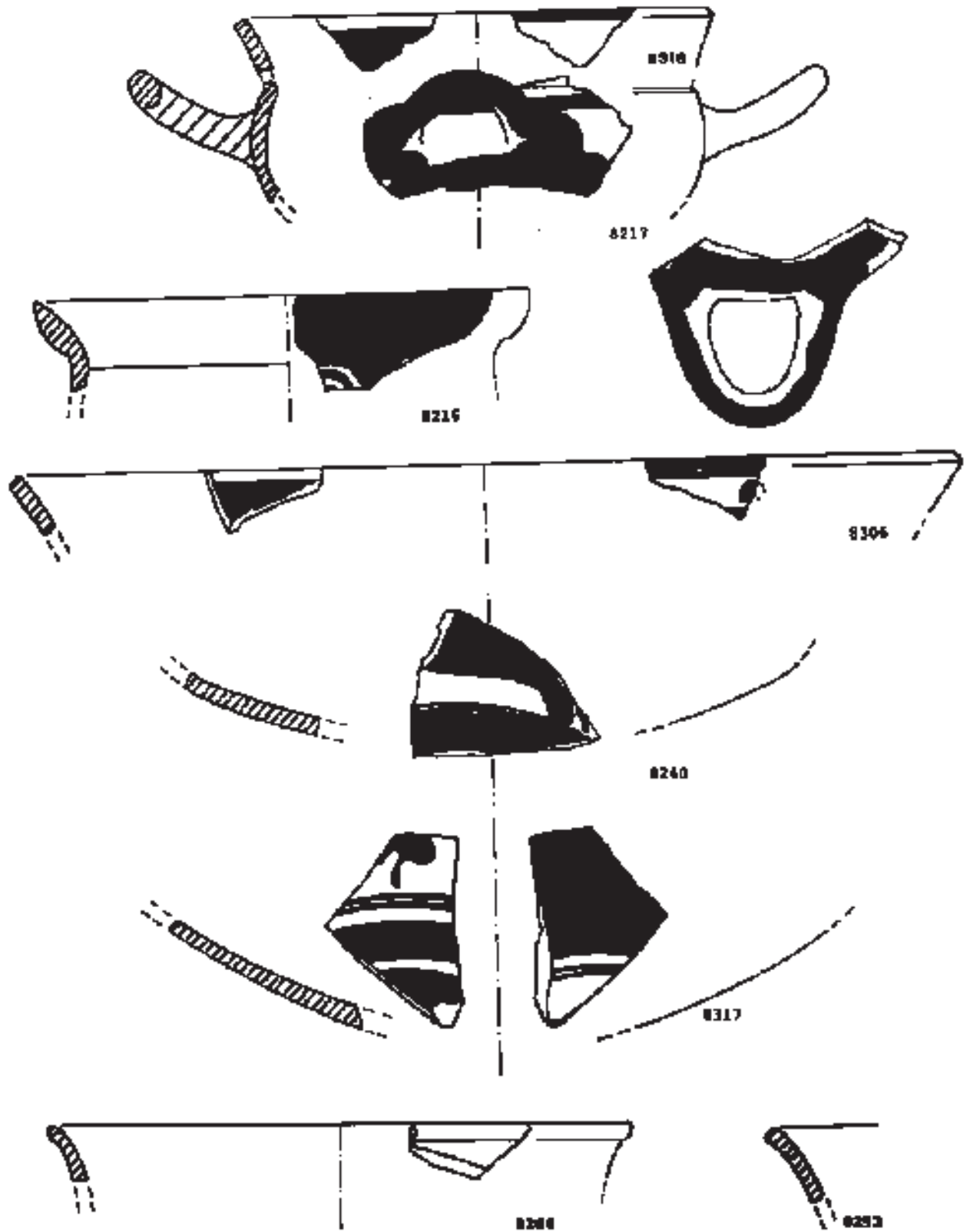

Fig. 2. Copa jònia (8316, 8217); estil de figures negres (8306, 8240, 8317); copes àtiques (8266, 8253); estil de figures roges (8216).

per dos cercles concèntrics incisos, i una banda i filets per baix, que tenen una tonalitat roja (Fig. 2).

El dibuix exterior permet atribuir-lo al grup de les *kylikes* de figures negres amb ulls, freqüents entre la producció de tot el segle VI a.C. i atribuïbles a diferents autors, però, la taca de vernís de la part dreta inferior deu ser un peu, la qual cosa permet enquadrar el fragment dins el grup de les "copes de festeig" (*courting group*), que poden datar-se de finals del segle VI a.C. (Boardman, 1980, 108). L'exemplar d'Empúries d'aquest grup d'ulls apotropàics amb figures masculines en festeig, es data de finals del tercer quart o del darrer quart del segle VI a.C. (Trias, 1967-68, I, 95-96, lám. XLIX). Igualment els dos fragments d'una *kylix* d'ulls, procedent d'Ullastret, es daten cap a 520-510 a.C. (Picazo, 1977, 14-15).

7.- Núm. inv. 8317: fragment inferior de la paret d'una copa (gruix 0,40 a 0,60 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color beix rosat. Vernís negre lluent amb tonalitats roginoses, presenta senyals de pinzell, decorant pràcticament tot l'interior i amb dos filets paral·lels, mentre que a l'exterior es decora amb bandes paral·leles i un motiu sense identificar (Fig. 2).

Deu pertànyer a una *kylix* de peu alt. La dificultat d'identificació obliga a situar el fragment de manera molt ampla entre 550-460 a.C., encara que pel context de les peces anteriors caldria atribuir-li una cronologia alta dins d'aquest període.

8.- Núm. inv. 8222: fragment informe (gruix 0,60 centímetres). Pasta depurada, fina, de color ocre ataronjat. Vernís negre amb taques rogenques, molt perdut pel rodament, que fa impossible reconèixer les figures. Pertanya a un vas obert, el tamany del qual no es pot determinar. L'atribució a l'estil de figures negres es fa en base a l'existència d'una ratlla esgrafiada sobre una zona de vernís.

ESTIL DE FIGURES ROGES

9.- Núm. inv. 8216: fragment de vora motllurada i girada cap a l'exterior (diàmetre 13 i gruix 0,40 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, fractura viva i color marró roginós. Vernís negre, amb pel·lícula molt fina que conserva senyals del pinzell, lluent a l'exterior, amb taques roges, i mat a l'interior. A l'exterior presenta una figura de cercles concèntrics reservats, segurament una espiral (Fig. 2).

Es tracta d'un fragment de l'estil de figures roges, probablement d'una *kylix-skyphos*. Els exemplars amb decoració de volutes sota el llavi procedents

de la Hoya de Santa Ana (Chinchilla, Albacete), es daten del segle IV a.C. (Trias, 1967-68, I, 423-424, lám. CLXXXVII). La forma de *kylix-skyphos* amb llavi concau és la més corrent en l'estil de figures roges a Ullastret, datables de finals del segle V a.C. i primera meitat del segle IV a.C. (Picazo, 1977, 62-63).

KYLIKES AMB PEU (*STEMMED CUPS*)

10.- Núm. inv. 8266: fragment de vora de llavi motllurat, lleugerament exvasada (diàmetre aproximat 15 i gruix 0,40 centímetres). Pasta depurada, fina, de color beix rosat. Vernís negre lluent, espès, de bona adherència, que cobreix tot el fragment (Fig. 2).

El tamany i forma fan pensar en una copa amb peu (*stemmed cup*) del tipus C (llavi concau/*conca-ve lip*), que situa la seua datació a l'àgora d'Atenes entre finals del segle VI a.C. i començaments del segle V a.C.: 525-480 a.C. (Sparkes, Talcott, 1970, I, 91-92).

11.- Núm. inv. 8253: fragment de vora girada cap a fora (diàmetre indeterminable i gruix 0,40 centímetres). Pasta depurada, fina, de color rosat. Vernís negre lluent. Presenta dues línies incisives fines horitzontals sota el llavi. Podria tractar-se d'una copa amb peu alt tipus C (*stemmed cup*), amb una datació semblant a l'anterior (Fig. 2).

12.- Núm. inv. 8263: fragment de peu baix (diàmetre 9 i gruix del llavi 1 centímetres). Pasta depurada, fina, amb reflexos molt fins de mica, de color gris. Vernís negre lluent per les dues cares, reservada la base del peu, bastant perdut pel rodament (Fig. 3).

Correspon a la base d'una copa amb peu del tipus C (*stemmed cup*), que a l'àgora d'Atenes són anteriors a la destrucció dels perses, és a dir, a la generació anterior al 480 a.C. (Sparkes, Talcott, 1970, I, 91-92).

13.- Núm. inv. 8255: fragment de peu baix (diàmetre indeterminable i gruix del llavi 0,90 centímetres). Pasta depurada, fina, de color gris. Vernís negre mat, amb tonalitat rogenca, molt perdut pel rodament. Possiblement es tracta d'una copa amb peu, tipus C (*stemmed cup*), com la peça anterior (Fig. 3).

14.- Núm. inv. 8250-8251: base d'un peu alt (diàmetre 8,50 i gruix del llavi 0,60 centímetres). Pasta depurada, fina, de color gris. Vernís negre lluent per les dues cares, perdut en la base del peu (Fig. 3).

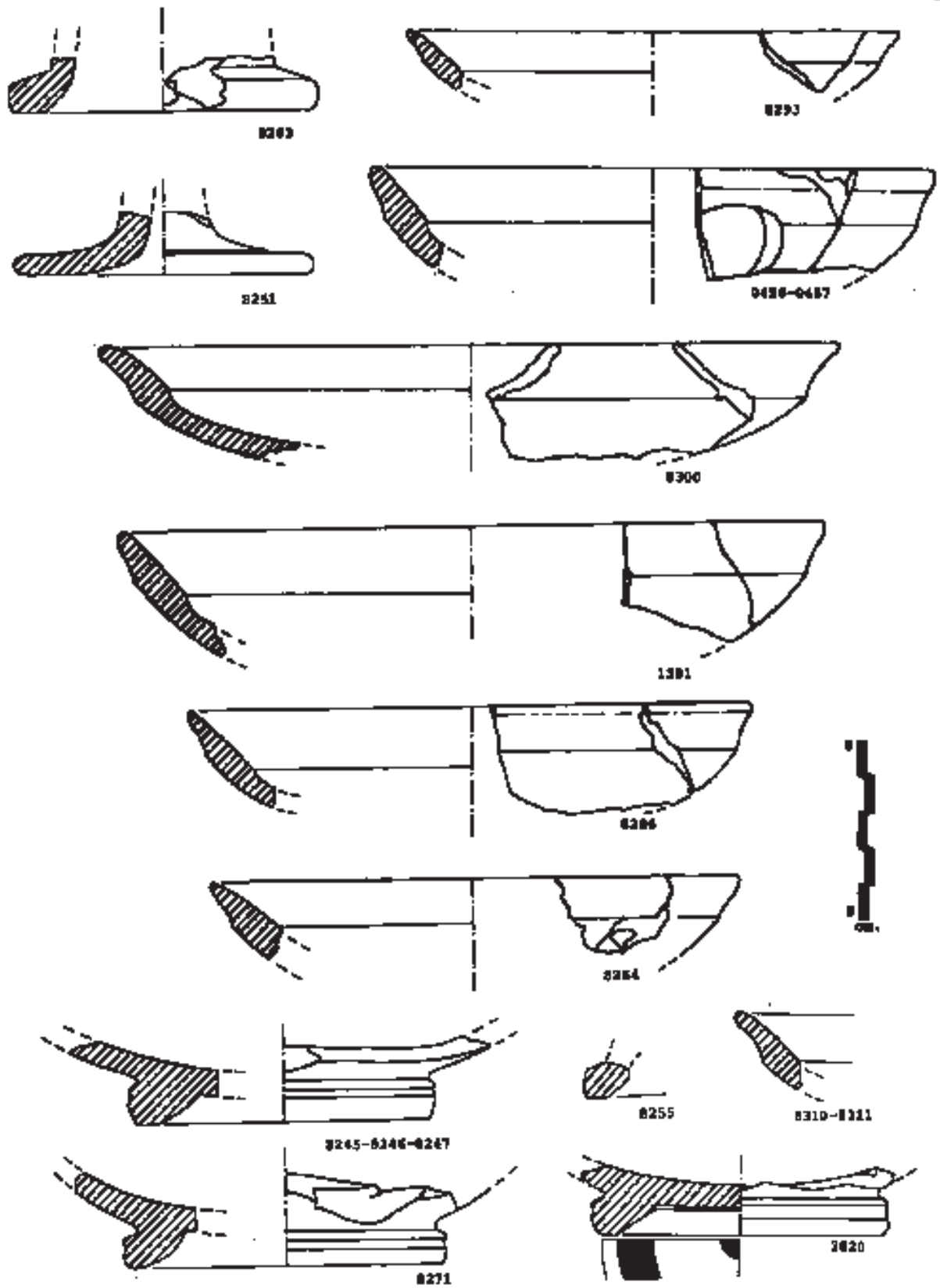

Fig. 3. Copes àtiques amb peu (8263, 8251, 8255); copes àtiques sense peu (resta de dibuixos).

Es tracta de part d'una copa amb peu del tipus B (*stemmed cup*), que a l'àgora d'Atenes té una datació del primer quart del segle V a.C. (Sparkes, Talcott, 1970, I, 92).

15.- Núm. inv. 8224: fragment de perfil de copa i d'ansa de secció quadrangular (0,70 x 0,90 centímetres). Pasta depurada, fina, de color gris, amb reflexos abundants de mica molt fina. Vernís negre lluent, molt perdut pel rodament, amb la cara interior de l'ansa reservada. La corbatura suau, que fa pensar en una forma molt oberta, i l'absència d'indicis de carenes, ens fa atribuir aquest fragment, amb les lògiques reserves, a una *kylix* àtica amb peu.

16.- Núm. inv. 8256: fragment de perfil de copa i d'ansa de secció circular (diàmetre 0,90 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color gris. Vernís negre lluent, bastant perdut pel rodament, que dificulta assegurar l'existència de zones reservades. Per les mateixes raons que la peça anterior atribuïm el fragment a una *kylix* àtica amb peu.

KYLIKES SENSE PEU (*STEMLESS CUPS*)

17.- Núm. inv. 8286: fragment de vora motllurada (diàmetre 16 i gruix 0,60 centímetres). Pasta depurada, fina, de color rosat. Vernís negre, espès, lluent, de bona adherència per les dues cares, amb filets rogençs a l'interior de senyals del pinzell (Fig. 3).

Es tracta d'una copa de peu baix i llavi exvasat (*stemless cup, inset lip*), que a l'àgora d'Atenes apareix amb una datació posterior al 480 a.C., i amb una cronologia molt ampla que arriba fins al primer quart del segle IV a.C. (Sparkes, Talcott, 1970, I, 101-102). Al seu equivalent de la forma Morel 4271a, classe àtica, se li dóna una datació del segle V a.C., especialment de mitjans de segle (Morel, 1981, 301). Sense intenció d'estendre's en la discussió, volem assenyalar finalment que aquestes copes de tipus ample, que ara han començat a anomenar-se *Cástulo cups*, tenen la seua arribada massiva a la península ibèrica en la segona meitat del segle V a.C. (Rouillard, 1991, 117).

18.- Núm. inv. 0456-0457: fragment de vora motllurada (diàmetre 16 i gruix 0,70 centímetres), amb senyal de la zona d'enganxament de l'ansa. Pasta depurada, fina, de color rosat. Vernís negre lluent i espès per les dues cares, amb senyals de pinzell per la cara exterior. Vegeu comentari a la peça número 17 (Fig. 3).

19.- Núm. inv. 1391: fragment de vora motllurada (diàmetre 20 i gruix 0,60 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color ocre rosat. Vernís negre lluent i espès per les dues cares, amb línies roges de coccio exteriors i interiors efecte del pinzell. Vegeu comentari a la peça número 17 (Fig. 3).

20.- Núm. inv. 8300: fragment de vora motllurada (diàmetre 21 i gruix 0,60 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color beix. Vernís negre lluent i espès per les dues cares. Vegeu comentari a la peça número 17 (Fig. 3).

21.- Núm. inv. 8293: fragment de vora motllurada (diàmetre 14 i gruix 0,50 cm). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color gris. Vernís negre lluent per les dues cares, amb tonalitats rogenques a l'exterior. Vegeu comentari a la peça número 17 (Fig. 3).

22.- Núm. inv. 8264: fragment de vora motllurada (diàmetre 15 i gruix 0,80 centímetres), presenta senyal de la zona d'enganxament de l'ansa. Pasta depurada, fina, de color gris ocre. Vernís negre mat i espès per les dues cares. Vegeu comentari a la peça número 17 (Fig. 3).

23.- Núm. inv. 8310-8311: fragment de vora motllurada (diàmetre indeterminable i gruix 0,70 centímetres). Pasta depurada, fina, de color gris. Vernís negre lluent i espès per les dues cares. Vegeu comentari a la peça número 17 (Fig. 3).

24.- Núm. inv. 8267: fragment de carena d'una copa amb peu baix (gruix 0,80 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color gris. Vernís negre lluent per les dues cares. Vegeu comentari a la peça número 17.

25.- Núm. inv. 3820: fragment de peu baix, anular, amb motllura exterior (diàmetre 8,40 i gruix del fons 0,60 centímetres). Pasta depurada, fina, de color beix rosat. Vernís negre lluent i espès, amb l'interior del peu i la motllura exterior reservats, llevat d'un cercle central a l'interior del peu. Vegeu comentari a la peça número 17 (Fig. 3).

26.- Núm. inv. 8271: fragment de peu baix, anular, amb motllura exterior (diàmetre 9 i gruix del fons 0,60 centímetres). Pasta depurada, fina, de color beix rosat. Vernís negre lluent, molt fi, amb l'interior del peu i la motllura exterior reservats. Vegeu comentari a la peça número 17 (Fig. 3).

27.- Núm. inv. 8245-8246-8247: fragment de peu baix, anular, amb motllura exterior (diàmetre 8,50 i gruix del fons 0,60 centímetres). Pasta depurada, fina, de color beix rosat. Vernís negre lluent i espès, amb l'interior del peu reservat. Vegeu comentari a la peça número 17 (Fig. 3).

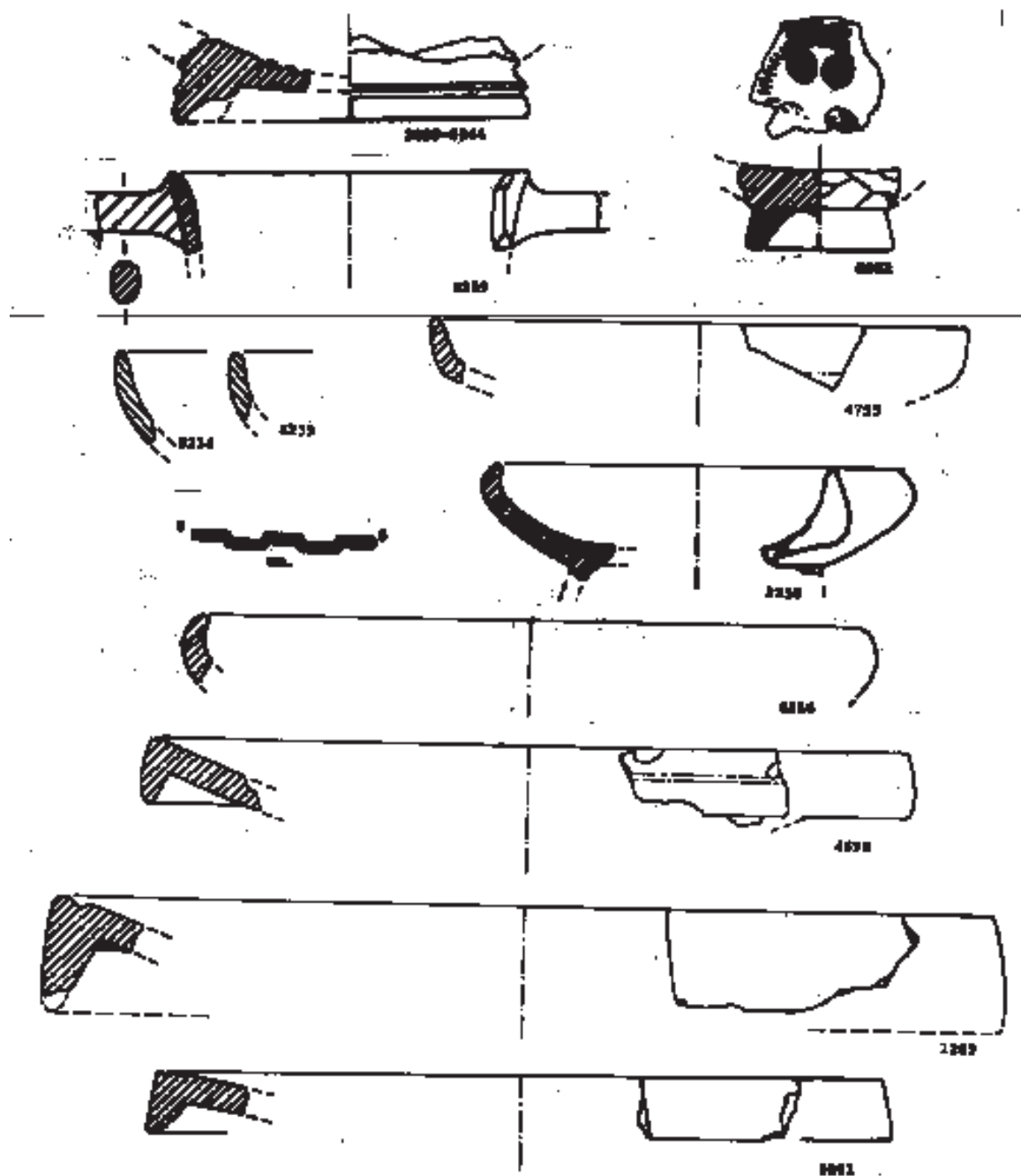

Fig. 4. Copa àtica sense peu (3468-8244); *skyphos* (8259); plats de peix (4698, 1289, 8261); copes menudes (8252, 2258); campaniana A (8234, 8239, 0216); campaniana B (4755).

28.- Núm. inv. 3468-8244: fragment de peu baix, anular, amb motllura exterior (diàmetre 9,80 i gruix del fons 0,70 centímetres). Pasta depurada, fina, de color beix rosat. Vernís negre lluent i espès, amb l'interior del peu i la motllura exterior reservats. Vegeu comentari a la peça número 17 (Fig. 4).

29.- Núm. inv. 8280: fragment d'ansa, zona de contacte i arranc de la tija, de secció circular (dià-

metre 1,20 centímetres). Pasta depurada, fina, de color ocre ataronjat. Vernís negre lluent, amb la cara interior reservada.

Tot i la dificultat d'assignar aquest fragment, el més probable és que forme part d'una copa amb peu baix (*stemless cup*), atenent al diàmetre estimat del recipient i la reconstrucció de la forma de l'ansa. La presència de zona reservada perme-

tria datar-la cap a mitjans del segle V a.C. (Sparkes, Talcott, I, 101).

30.- Núm. inv. 8249: fragment d'ansa, zona de contacte i arranc de la tija, de secció circular (diàmetre 1,20 centímetres). Pasta depurada, fina, de color beix. Vernís negre lluent, amb la cara interior reservada. Vegeu comentari a la peça número 29.

31.- Núm. inv. 8308: fragment d'ansa, zona de contacte i arranc de la tija, de secció circular (diàmetre 1,20 centímetres). Pasta depurada, fina, de color gris. Vernís negre lluent, bastant perdut pel rodament, amb la cara interior reservada. Vegeu comentari a la peça número 29.

SKYPHOI

32.- Núm. inv. 8259: fragment de vora, lleugerament girada i bisellada (diàmetre 10 i gruix 0,40 centímetres), conserva l'arranc d'una ansa horitzontal. Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color marró rosat. Vernís lluent i espès per tot el fragment (Fig. 4).

La secció de tendència rectangular i la posició horitzontal de l'ansa, juntament amb la verticalitat de la paret, ens decanten per atribuir el fragment a un *skyphos* àtic que, per comparació amb els exemplars de l'àgora d'Atenes, podria datar-se de la primera meitat del segle IV a.C. (Sparkes, Talcott, 1970, I, 260).

33.- Núm. inv. 8290: fragment d'ansa de secció quadrangular (1,30 x 1,10 centímetres), amb arranc de tija i paret del recipient. Pasta depurada, fina, de color gris. Vernís negre lluent amb taques rogenques, molt perdut pel rodament. La posició perpendicular de la tija de l'ansa i la verticalitat de la paret permeten atribuir-la a un *skyphos* àtic.

34.- Núm. inv. 8283: fragment d'ansa de secció quadrangular (1,20 x 0,80 centímetres). Pasta depurada, lleugerament rugosa, de color beige. Vernís negre lluent per tot el fragment. Amb moltes reserves l'atribuïm a un *skyphos* àtic.

PLATS DE PEIX

35.- Núm. inv. 1289: fragment de vora exvasada i llavi caigut de secció triangular (diàmetre 26 i gruix 0,80 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, amb algun reflex de mica molt fina, de color beix. Vernís negre lluent. Decorat amb una canal incisa sobre el llavi i altra per baix (Fig. 4).

Es tracta de la forma Lamboglia 23/Morel 1121 ("plats de peix"), que té els exemplars més antics datables a l'àgora d'Atenes de començaments del segle IV a.C. (Sparkes, Talcott, 1970, I, 147). La sèrie Morel 1121 està representada per exemplars àtics i imitacions de l'àrea occidental més tardanes, que abracen des de mitjans segle IV a.C. fins a la primera meitat del segle III a.C. (Morel, 1981, 84-85). Amb un fragment tan reduït resulta impossible fer una datació més acurada.

36.- Núm. inv. 8305: fragment de vora exvasada i llavi caigut de secció triangular (diàmetre 22 i gruix 0,80 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color beix, amb algun fragment blanc de calç. Vernís negre mat, amb taques rogenques. Decorat amb una canal incisa sobre el llavi. Vegeu comentari a la peça número 35 (Fig. 5).

37.- Núm. inv. 4698: fragment de vora exvasada i llavi caigut de secció ovoide (diàmetre 21 i gruix 0,80 centímetres). Pasta depurada, de color gris. Vernís negre lluent. Decorat amb una canal incisa sobre el llavi i la cara exterior. Vegeu comentari a la peça número 35 (Fig. 4).

38.- Núm. inv. 8261: fragment de vora exvasada i llavi caigut de secció triangular (diàmetre 20 i gruix 0,80 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color beix. Vernís negre mat amb abundants taques rogenques. Decorat amb una canal incisa sobre el llavi. Vegeu comentari a la peça número 35 (Fig. 4).

39.- Núm. inv. 8281: fragment de peu baix de llavi pla, amb cúpula central arrodonida (diàmetre 8,50 i altura del peu 1,20 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color gris rogenc. Vernís negre poc lluent. Vegeu comentari a la peça número 35 (Fig. 5).

KRATERISKOI

40.- Núm. inv. 5371: fragment de vora recta motllurada (diàmetre aproximat 6 i gruix 0,40 centímetres). Pasta depurada, de color gris. Vernís negre (Fig. 5).

Tot i la dificultat de comparació que representa no disposar d'altre element que la motllura del llavi, s'hi pot proposar una datació dins la segona meitat del segle IV a.C. A l'àgora d'Atenes aquests *krateriskoi* de vora motllurada (*moulded rim*) apareixen datats entre 350-310 a.C. (Sparkes, Talcott, 1970, I, 286, núms. 700, 701 i 704). Igualment la sèrie Morel 3521 (Lamboglia 40 D), que s'hi pre-

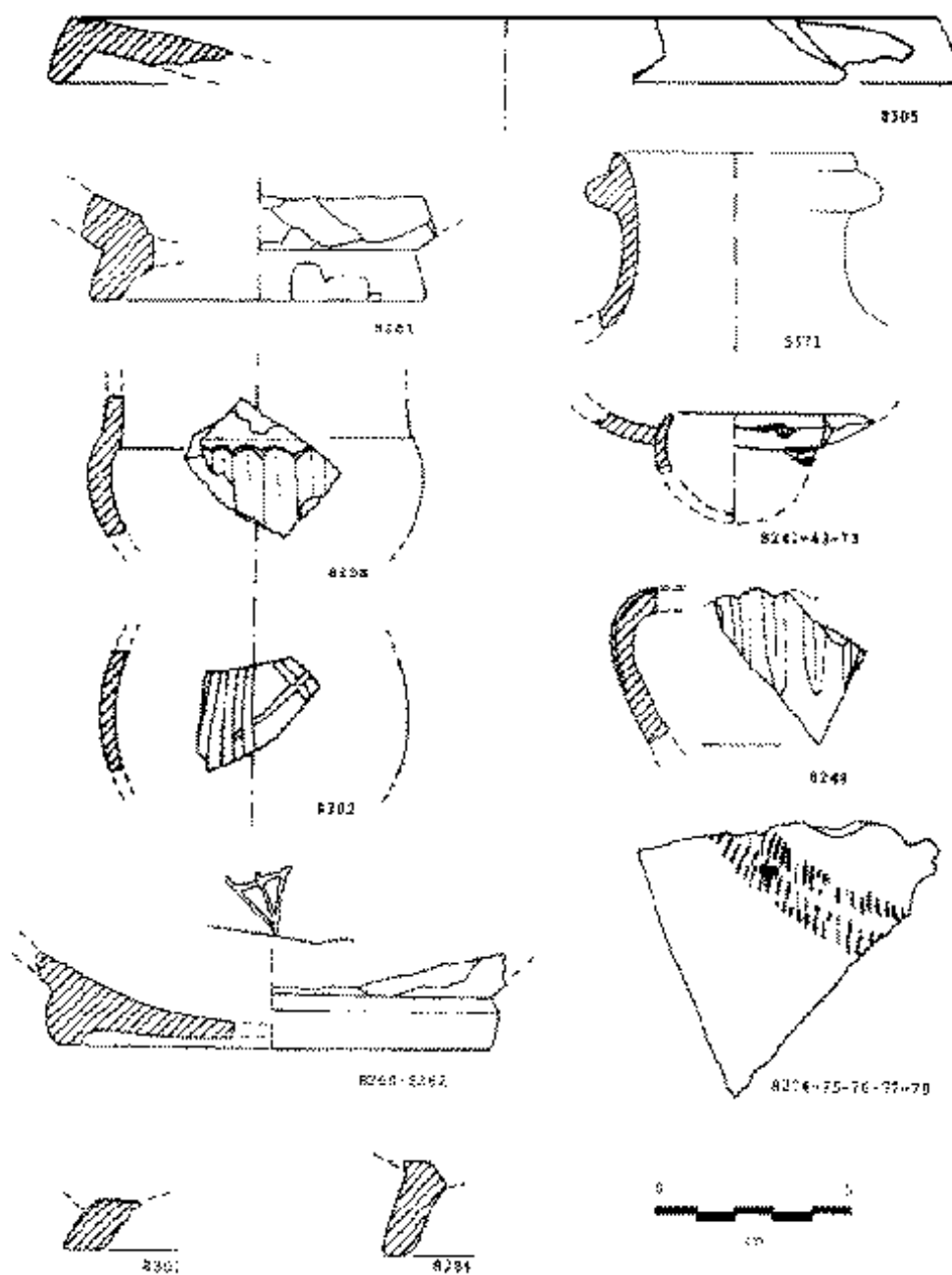

Fig. 5. Plats de peix (8305, 8281); *kantharoi* (5371, 8258); colador (8242-43-73); altres fragments àtics (8302, 8248, 8260-62, 8301, 8284); campaniana B (8274 a 78).

senta com a producció àtica, es data dins la segona meitat del segle IV a.C.: 345 ± 30 a 310 ± 40 (Morel, 1981, 268-269). També l'exemplar de pasta gris del poblat de la Covalta (Albaida, València) se'l situa en una data entre finals del segle IV i el primer quart del segle III a.C. (Vall, 1971, 168).

41.- Núm. inv. 8258: fragment de paret esfèrica amb l'arrancament del coll vertical d'un recipient menut (gruix 0,60 centímetres). Pasta depurada, fina, de color beix grisenc. Vernís negre mat i espès

per les dues cares. Decoració agallonada sobre la cara exterior (Fig. 5).

Les estries paral·leles interiors del torn i l'envernissat per les dues cares, ens han portat a reconstruir una forma tancada, que atribuïm a un *krateriskos*. Igual que la peça anterior, és difícil una datació acurada, sempre dins el segle IV a.C., puix que solament és possible atribuir el fragment a l'espècie Morel 3520, sense decantar-se per cap sèrie (Morel, 1981, 267-269).

ALTRES FORMES I IMITACIONS DE CERÀMICA ÀTICA

42.- Núm. inv. 2258: copa menuda de llavi lleugerament entrant i arranc del peu (diàmetre 11 i gruix 0,60 centímetres). Pasta depurada, fina, color rosa ataronjat. Vernís negre amb taques roges, format per una pel·lícula fina un poc perduda pel rodament (Fig. 4).

Les característiques formals i mètriques permeten atribuir-la a l'espècie Morel 2710; tanmateix, l'absència del peu dificulta la seguretat a l'hora d'enquadrar-la en alguna sèrie concreta, que al nostre criteri podria ser la Morel 2716, els exemplars de la qual es daten dins el darrer quart del segle IV i primer quart del segle III a.C.: 300±30 a.C. (Morel, 1981, 209).

43.- Núm. inv. 8301: fragment de peu baix (diàmetre aproximat 10 i gruix 0,90 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color gris rogenc. Vernís negre lluent, amb tonalitat rogenca a l'interior, amb la base del llavi del peu reservada. Per la forma podria ser del segle II a.C. (Fig. 5).

44.- Núm. inv. 8260-8262: fragment de peu baix anular (diàmetre 11 i gruix 0,50 centímetres). Pasta depurada, fina, lleugerament porosa, color taronja. Vernís negre amb taques roges per l'exterior, bastant deteriorat pel rodament, i interior del recipient reservat. Presenta un grafit ibèric en la cara exterior del fons en forma de "A", fet amb un punxó fi. Correspon a una forma tancada, sense que es pugue fer cap assignació segura (Fig. 5).

45.- Núm. inv. 5298: fragment de peu de perfil cònic (diàmetre indeterminable i gruix 0,50 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color gris. Vernís negre rogenc, perdut per la cara exterior.

46.- Núm. inv. 8242-8243-8273: fragment de recipient semiesfèric (diàmetre 3,10 centímetres), amb senyals de perforacions quadrangulars (0,30 x 0,30 centímetres) i fragment d'una anella exterior. Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color beix rosat. Vernís negre espès i lluent, que cobreix completament la cara interior, mentre que per l'exterior solament presenta regalims (Fig. 5).

Les característiques de pasta i vernís fan pensar en una ceràmica àtica i l'envernissat exclusivament exterior ens decanta per un colador. Tanmateix, la datació és fa molt ambígua dins d'un marc de tres segles: V-III a.C. Els exemplars de l'àgora d'Atenes abracen els segles V-IV a.C. (Sparkes, Talcott, 1970, I, 106, núms. 527-531), mentre Morel

enquadra els coladors en el seu gènere 6400 amb una datació de conjunt dels segles IV-III a.C. (Morel, 1981, 396-397).

47.- Núm. inv. 8302: fragment de paret esfèrica (gruix 0,30 centímetres). Pasta depurada, fina, de color gris amb taques rogenques. Vernís negre mat per les dues cares. Decoració a base d'acanalats formant línies paral·leles i aspes. Hem fet una reconstrucció en forma de recipient tancat, atenent a l'estriat interior i la presència de vernís per les dues cares (Fig. 5).

L'aspecte general ens porta a una forma tipus *oinochoe*, Lamboglia 44 b, que pot datar-se en les fases més antigues de la ceràmica precampaniana i campaniana, puix que no arriba al segle II a.C. (Lamboglia, 1952, 192). Tanmateix, és més segur que es tracte de l'espècie Morel 5323a, una producció d'Itàlia central datada a començaments del segle III a.C. (Morel, 1981, 351).

48.- Núm. inv. 8248: fragment de paret d'un recipient menut, format per la inflexió del cos (gruix 0,50 centímetres). Pasta depurada, lleugerament rugosa, de color beix. Vernís negre de reflex iridiscent, solament per la cara exterior, amb les arestes dels gallons rogenques. Decoració a base d'una motllura agallonada (Fig. 5).

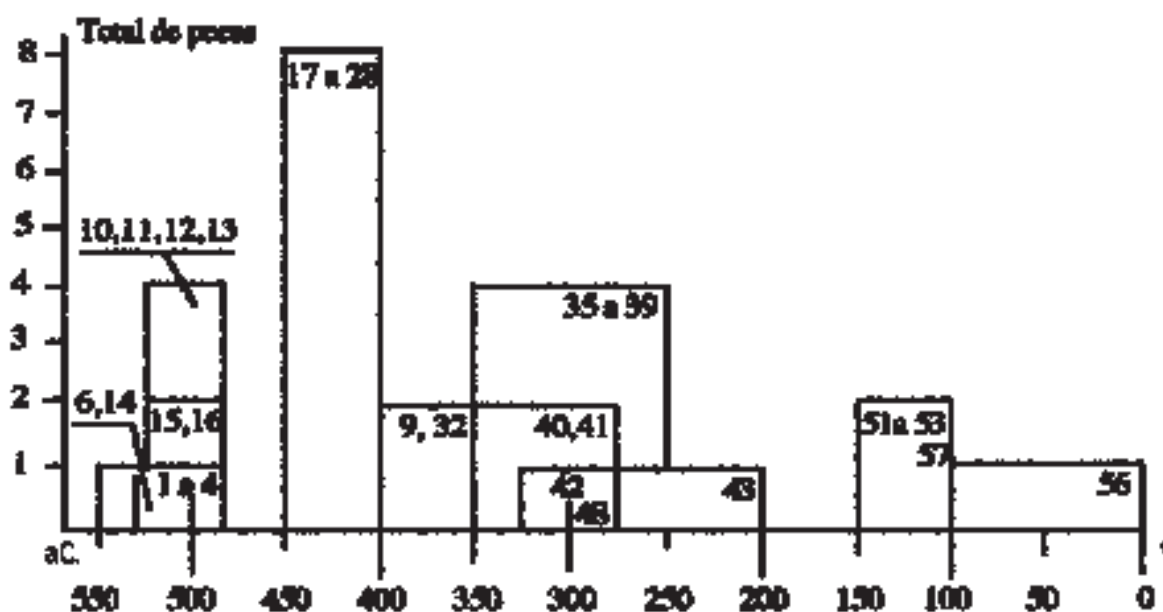
La forta inflexió del perfil i l'absència d'envernissat interior ens fa pensar en una forma tancada de tipus *guttus*, Lamboglia 45, freqüent en els jaciments del segle IV a.C. més estranya en els del segle III a.C. i absent en els del segle II a.C. (Lamboglia, 1952, 192-193).

49.- Dinou fragments lleugerament corbats (gruix 0,30 a 0,70 centímetres). Pasta depurada de color ocre (núm. inv. 8421), rogenc (núm. inv. 0458, 3074, 8218, 8228, 8231, 8232, 8257, 8291, 8292, 8307, 8313-8314 i 8315) i gris (núm. inv. 8268, 8269, 8294, 8296, 8303-8304 i 8312). El vernís negre per les dues cares, oscil·la des dels exemplars molt lluents, que coincideix amb els fragments més primers, fins als exemplars mats.

CERÀMICA CAMPANIANA A

Usem com a criteri per a construir aquest grup l'establert per Jean-Paul Morel, per a qui és poc legítim parlar de campaniana A a llocs del segle III a.C., a la vista de què solament a partir del 200 a.C. s'exporta fora de la zona immediata a Ischia (Morel, 1980, 101-102).

50.- Núm. inv. 0216: fragment de vora entrant (diàmetre aproximat 18 i gruix 0,80 centímetres).

Gràfic 1. Distribució del total de peces estimades per al conjunt del jaciment.

Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color marró rogenc. Vernís negre espès i lluent (Fig. 4).

El reduït tamany del fragment fa inicialment dubtosa l'atribució a una copa mitjana. Tanmateix, la seua comparació directa amb les ceràmiques de vernís negre de Torre la Sal (Ribera de Cabanes, Castelló) permet assegurar que es tracta de ceràmica campaniana A i decantar-se per una forma Lamboglia 27 tardana, amb una datació dins la segona meitat del segle II a.C. (Fernández, 1987-88, 250).

51.- Núm. inv. 8234: fragment de vora (diàmetre indeterminable i gruix 0,50 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color rosat. Vernís negre mat a l'exterior i amb reflex iridiscent a l'interior. Deu tractar-se d'una copa tipus Lamboglia 27, amb una datació semblant a la número 51 (Fig. 4).

52.- Núm. inv. 8239: fragment de vora (diàmetre indeterminable i gruix 0,40 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color marró fosc. Vernís negre amb reflex iridiscent. Deu tractar-se d'una copa tipus Lamboglia 27, amb una datació semblant a la peça número 51 (Fig. 4).

53.- Núm. inv. 8252: peu baix tronco-cònic, de llavi pla (diàmetre 4,10 i gruix 0,60 centímetres). Pasta depurada, fina, amb algun reflex de mica molt fina, de color beix. Vernís negre espès, bastant perdut pel rodament, que presenta taques rogenques a l'exterior. Decoració a base de quatre palmetes impreses (mesures 1 x 0,90 centímetres) envoltades per cercles decorats amb rodeta (Fig. 4).

Es tracta d'una copa menuda de ceràmica àtica difícil de determinar, però la decoració a base de palmetes separades es propi dels segles III-II a.C. (Lamboglia, 1952, 201). Per les característiques físiques del fragment ens decanem per una datació del segle III a.C., tot i que podria arribar a començaments del segle II a.C.

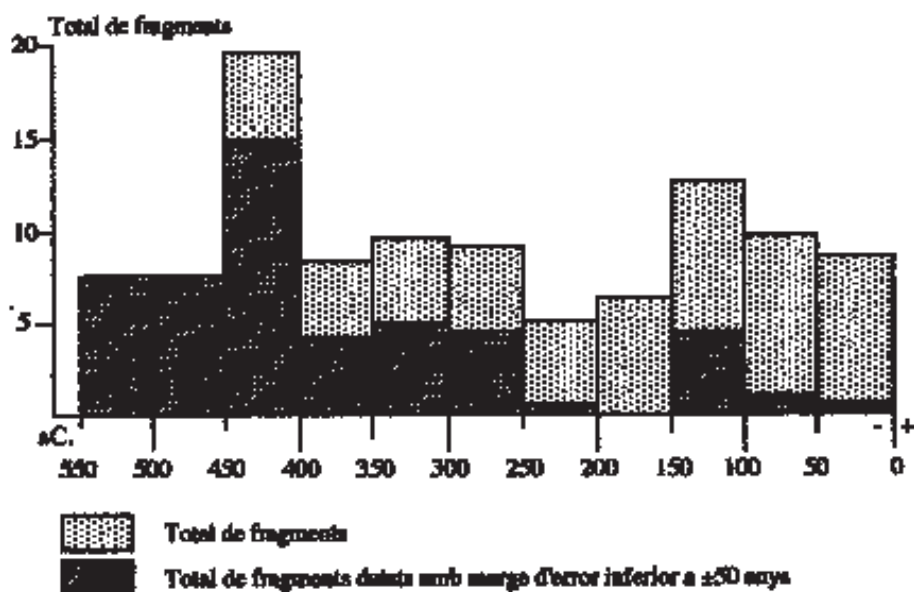
54.- Núm. inv. 8284: fragment de peu (diàmetre indeterminable, altura exterior 1,70 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, de color marró rogenc. Vernís negre lluent, bastant perdut pel rodament (Fig. 5).

55.- Vint-i-quatre fragments lleugerament corbats (gruix 0,50 a 0,90 centímetres). Pasta depurada, rogenca en tots els casos, i vernís negre lluent (núm. inv. 0217, 0218, 0220, 2291, 4756, 4657, 8226, 8227, 8229, 8230, 8232, 8235, 8237, 8238, 8254, 8265, 8270, 8272, 8282, 8297, 8298, 8289, 8299 i 8309).

CERÀMICA CAMPANIANA B

56.- Núm. inv. 4755-4758: fragment de vora lleugerament exvasada (diàmetre 15 i gruix 0,50 centímetres). Pasta depurada, fina, de color beix. Vernís negre poc lluent, amb reflexos olivacis (Fig. 4).

Les característiques tècniques i formals d'aquest fragment de *paterna* oberta de poca profunditat, el situen dins el cercle de la ceràmica

Gràfic 2. Distribució del total de fragments en períodes de 50 anys.

beoide, tot classificant-lo com a forma Lamboglia 5, amb una cronologia des de mitjans segle II a mitjans segle I a.C. (Lamboglia, 1952, 142 i 146-147). Usant un càlcul mètric a partir de la reconstrucció del perfil del recipient, la posició probablement central de la carena exterior permetria classificar el fragment com a les espècies Morel 2820 ó 2830, datables dins el segle I a.C., especialment dins la segona meitat (Morel, 1981, 227-230).

57.- Núm. inv. 8274-8275-8276-8277-8278: fragment de paret lleugerament corbada de gran plat (gruix 0,90 centímetres). Pasta depurada, lleugerament granulosa, color beix. Vernís negre, poc lluent. Decoració a base de tres cercles concèntrics impresos amb rodeta (Fig. 5).

Forma part d'un plat, possiblement Lamboglia 5, amb decoració de grans cercles concèntrics, la qual cosa li dona una cronologia antiga: segona meitat del segle II a.C. (Lamboglia, 1952, 154).

58.- Núm. inv. 8295: fragment de gran plat (6,30 x 5,30 i gruix 0,70 centímetres). Pasta depurada de color ocre groguenc. Vernís negre per les dues cares, poc lluent. No presenta decoració. Cal atribuir-lo a una producció del grup de la ceràmica campaniana B, possiblement també una forma Lamboglia 5, amb una datació al voltant de l'any 100±50 a.C.

59.- Núm. inv. 7119, 8219, 8225, 8233, 8236 i 8287-8288: sis fragments plans (gruix 0,30 a 0,60 centímetres). Pasta depurada de color beix i vernís

negre poc lluent, que pertanyen a plats plans beoides, forma Lamboglia 5 ó Lamboglia 7.

DISCUSSIÓ

Allò que primerament crida l'atenció del conjunt és la fragmentació del material; no solament no ha aparegut cap forma completa, sinó que ha estat impossible reconstruir-ne cap. En segon lloc, la quantitat de fragments és bastant reduïda en proporció a la llarga vida del jaciment i a la superfície excavada o prospectada. En tercer lloc, l'estimació de trenta-nou peces diferents per al conjunt de material és també molt baixa (vegeu quadre resum). I, finalment, dues terceres parts dels fragments estudiats han aparegut a l'exterior de la muralla com a materials de rebliment. L'absència de signes de destrucció podria explicar parcialment la falta de peces completes, però la baixa proporció de fragments i formes hauria de tindre relació amb un abandonament o abandonaments del poblament al llarg de la seua història. Hem de concloure per força que el jaciment produeix la sensació d'haver estat netejat intencionalment. Aquesta desconcertant situació ens ha fet pensar en què el jaciment era un habitat amb funció defensiva. La seua posició en la boca de la via que comunica les comarques de la Plana i la vall del Palància li dona una situació estratègica que no es pot menysprear.

Un altre element a considerar és la dispersió cronològica de la ceràmica importada, que no mostra talls clars, llevat de la primera meitat del segle II a.C., en la que, com hem assenyalat abans, no es pot descartar un abandonament com a conseqüència de la Segona Guerra Púnica. La gràfica número 1, construïda solament amb els fragments que permeten identificar alguna forma, assenjala dos talls: 480-450 a.C. i 200-150 a.C., i un fenomen de separació, sense solapament, entre materials anteriors i posteriors al 400 a.C. La gràfica número 2 s'ha construït, però, a partir del total de fragments distribuïts proporcionalment en períodes de cinquanta anys, fent una mostra especial amb aquells que tenen un marge d'error en la datació inferior al segle (± 50 anys), la qual cosa suavitzava d'alguna manera la primera gràfica, però manté, lògicament, les mateixes tendències. Combinant ambdues gràfiques el tall de les importacions àtiques, com a conseqüència del saqueig d'Atenes pels perses el 480 a.C., no pareix molt evident i, cas d'existir, seria molt breu. Igualment, pareix evident una caiguda de la importació de materials grecs a la primera meitat del segle IV a.C., sense poder-se observar un tall net al voltant del 400 a.C., fet que podria relacionar-se amb el conegut fenomen de desaparició d'alguns poblats en aquest moment.

Les gràfiques mantenen la continuïtat de materials des de la segona meitat del segle IV a.C. fins a la segona meitat del segle III a.C., en què la costa mediterrània de la península ibèrica comença a convertir-se en escenari de la pugna entre romans i cartaginesos. El tall de la primera meitat del segle II a.C. ens sembla evident, però, apareix disfressat per la quantificació total dels fragments, caldria tindre ben present que el comerç de la ceràmica campaniana A en aquesta zona cal rebaixar-lo, amb la qual cosa és ben segur que la magnitud de la columna 200-150 a.C. sigue solament l'efecte d'usar una cronologia ampla.

També el catàleg de formes resulta desconcertant. Per a la fase inicial de les importacions en aquest jaciment: 550/530-480 a.C., podem estimar onze peces, almenys amb cinc models diferents: una copa jònia, dos o tres *kylikes* de figures negres, i altres copes de vernís negre amb peu, la qual cosa significa una quantitat certament important; si comparem aquestes 11 peces amb el total de 29 que poden datar-se anteriors al 300 a.C. resulta una proporció del 37,90 %, mentre que per al mateix període i el conjunt de la península ibèrica

ca Rouillard estima una mitjana del 2,20 % (Rouillard, 1991, 116). Els percentatges de vasos del període 550-300 a.C. per al poblament de Sant Josep és el següent:

Datació a. C.	Total de vasos	%
550-480	11	37,93
480-400	8	27,58
400-300	10	34,48
	29	99,99

Per a la segona meitat del segle V a.C. la forma Lamboglia 42A resta com a model exclusiu, i els segles IV-III a.C. registren catorze peces i vuit formes, quasi una peça per cada forma per a cent cinquanta anys. Pierre Rouillard ha assenyalat que a la costa de la província de Castelló, entre la desembocadura del riu Ebre i del Palància, han aparegut un nombre igual de vasos del segle V a.C. (44,90 %) i del segle IV a.C. (51,20 %), un fet únic a la península ibèrica (Rouillard, 1991, 123). Si els recipients àtics del jaciment de Sant Josep datats al voltant del 300 a.C. es consideren dins del segle IV a.C., s'ajusta a aquest model d'equilibri, amb una proporció extraordinàriament semblant:

Datació a. C.	Total de vasos	%
480-400	8	44,44
400-300	10	55,55
	18	99,99

I, finalment, dues formes per a l'etapa final. Tenim també una pesada sensació de monotonia per al conjunt.

CONCLUSIONS

Com a molts altres llocs ibèrics les primeres importacions gregues es vinculen a l'aparició de copes jònies i repertoris de copes de figures negres i àtiques anteriors al 480 a.C., la qual cosa permet situar, davant l'absència de materials fenicis segurs, l'origen del jaciment dins la sèrie de poblats ibèrics que apareixen al segle VI a.C. vinculats a l'extensió del comerç grec a partir de l'establiment d'Empúries. Cal assenyalar que al jaciment de Sant Josep els valors absoluts i el percentatge de vasos d'aquest moment inicial, respecte del total de les importacions, són molt elevats.

Aquesta descompensació numèrica, juntament amb la quantitat reduïda de fragments i formes del període següent (segles V-III a.C.), ens fa pensar que la funció del jaciment estigues relacionada amb un habitat de defensa o vigilància de la via de pas entre la Plana de Castelló i la vall del riu Palància, que formaria part del territori d'un poblat més gran com el de la Punta (la Vall d'Uixó), amb el qual està connectat visualment i amb el qual coincideix

deix en la datació inicial i final del poblat i de la seua necròpolis.

La Segona Guerra Púnica assenyala el tall de les importacions de ceràmiques àtiques i, probablement també, de la vida del jaciment, que torna a ocupar-se cap al 150 a.C., ara ja dins el procés de romanització, fins a la segona meitat del segle I a.C. en què desapareixen definitivament les senyals d'habitació.

QUADRE RESUM DE L'INVENTARI

Número	Tipologia	Vora	Peu	Ansa	Cos	Peces	Datació a.C.
1,2,3,4	Copa B2	1	-	1	2	1	550-480
5,7,8	Figures negres	1	-	-	2	2	550-460
6	Figures negres	-	-	-	1	1	530-500
9	Figures roges	1	-	-	-	1	400-350
10,11,12,13	<i>Kylix</i> C	2	2	-	-	4	525-480
14	<i>Kylix</i> B	-	-	1	-	1	525-500
15, 16	<i>Kylix</i> amb peu	-	-	2	-	2	525-480
17 a 31	Lamboglia 42 A	7	4	3	1	8	450-400
32,33,34	<i>Skyphos</i>	1	-	2	-	2	400-350
35,36,37,38,39	Plat de peix	4	1	-	-	4	350-250
40,41	<i>Krateriskos</i>	1	-	-	1	2	350-275
42	Morel 2716	1	-	-	-	1	325-275
43	Copa decorada amb palmetes	-	1	-	-	1	300-200
47	Colador	1	-	-	-	1	500-300
48	Morel 5325a	-	-	-	1	1	300-275
49	Lamboglia 45	-	-	-	1	1	400-250
51,52,53,54	Lamboglia 27 A	3	1	-	-	4	150-100
56,57	Lamboglia 5 B	1	-	-	1	2	150-50
Total estimat de peces						39	

BIBLIOGRAFIA

ARANEGUI GASCÓ, C. (1981a): *Las influencias mediterráneas al comienzo de la Edad del Hierro*, a GIL-MASCARELL, M., ARANEGUI, C. *El Bronce Final y el comienzo de la Edad del Hierro en el País Valenciano*, pp. 41-66. Monografías del Laboratorio de Arqueología, 1. Valencia.

ARANEGUI GASCÓ, C. (1981b): *Cerámicas importadas de la necrópolis de Orleyl*, a LAZARO, A., MESADO, N., ARANEGUI, C., FLETCHER, D. *Materiales de la necrópolis ibérica de Orleyl (Vall d'Uxó, Castellón)*, pp.53-62. Trabajos Varios del SIP, 70. Valencia.

BOARDMAN, J. (1980): *Athenian black figure vases*, Thames and Hudson, 252 pp. London.

- GIL-MASCARELL BOSCÁ, M. (1981): *Bronce tardío y bronce final*, a GIL MASCARELL, M., ARANEGUI, C. *El Bronce Final y el comienzo de la Edad del Hierro en el País Valenciano*, pp. 9-39. Monografías del Laboratorio de Arqueología, 1. Valencia.
- LAMBOGLIA, N. (1952): *Per una classificazione preliminare de la ceramica campana*, 1º Congresso Internazionale di Studi Liguri (Bordighera, 1950), pp. 139-206. Bordighera.
- LAZARO, A., MESADO, N., ARANEGUI, C., FLETCHER, D. (1981): *Materiales de la necrópolis ibérica de Orleyl (Vall d'Uxó, Castellón)*, pp. 131. Trabajos Varios del SIP, 70. Valencia.
- MOREL, J.P. (1980): *La céramique campanienne: acquis et problèmes dans de Céramiques hellénistiques et romaines*. Les Belles Lettres, pp. 85-122. Annales Littéraires de l'Université de Besançon, 242. Paris.
- MOREL, J.P. (1981): *Céramique campanienne: les formes*, 2 vols. Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et Rome, 244. Roma.
- OLIVER, A., BLASCO, M., FREIXA, A., RODRÍGUEZ, P. (1984): *El proceso de iberización en la Plana litoral del sur de Castellón*. Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses, 10, pp. 63-109. Castellón de la Plana.
- PICAZO, M. (1977): *Las cerámicas áticas de Ullastret*. 28 pp. Publicacions eventuales de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria, 28. Barcelona.
- ROVIRA, M.L., MARTÍNEZ, M.T., GÓMEZ, J. RIVAS, L. PALOMAR, V., FALCÓ, V. (1989): *La villa romana de Uxó (Vall d'Uixó, Castelló). Noticia preliminar*. Actas del XIX Congreso Nacional de Arqueología (Castellón, 1987), I, pp.757-767. Zaragoza.
- ROSAS ARTOLA, M. (1984): *El poblat ibero-romà de Sant Josep (la Vall d'Uixó)*. Fonaments, 4, pp. 247-277. Barcelona.
- ROSAS ARTOLA, M. (1991): *La muralla del poblat de Sant Josep (la Vall d'Uixó, Castelló)*. Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica. Fortificacions. (Manresa, 1990). pp. 315-319. Manresa.
- ROUILLARD, P. (1991): *Les grecs et la péninsule ibérique du VIIIe au IVe siècle avant Jésus-Christ*. 467 pp. Publications du Centre Pierre Paris, 21. Paris.
- SPARKES, B., TALCOTT, L. (1970): *The Athenian Agora XII. Black and plain pottery*. The American School of Classical Studies at Athens, 2 vols. Princeton.
- TRIAS DE ARRIBAS, G. (1967-1968): *Cerámicas griegas de la Península Ibérica*. 2 vols. The W. L. Bryant Foundation. Valencia.
- VALL DE PLA, Mª A. (1971): *El poblado ibérico de Covalta (Albaida, Valencia)*. 187 pp. Trabajos Varios del SIP, 41. Valencia.